

ΜΩΡΙΣ ΜΕΡΛΩ-ΠΟΝΤΥ

ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

Εισαγωγή-Μετάφραση:
ΚΙΚΗ ΚΑΨΑΜΠΕΛΗ

ΕΚΚΡΕΜΕΣ

Επιμελητές της σειράς
ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΞΗΡΟΠΑΪΔΗΣ
Ν.Μ. ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ	11
ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ	31
Σημειώσεις	95
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ	
Φαινομενολογία της γλώσσας	103
Ο φιλόσοφος και η κοινωνιολογία	131
Από τον Μωσ στον Κλωντ Λεβί-Στρως	163
Παντού και πουθενά	187
Ο φιλόσοφος και η σκιά του	255
Ο Μπερξόν εν τω γίγνεσθαι	301
Ο Αϊνστάιν και η κρίση του λόγου	321
Ανάγνωση του Μονταίν	333
Σημείωμα για τον Μακιαβέλι	361
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	391
ΑΠΟΔΟΣΗ ΓΕΡΜΑΝΟΓΛΩΣΣΩΝ	
ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ	401
ΛΕΞΙΛΟΓΙΑ	
Γαλλοελληνικό Λεξιλόγιο	407
Λεξιλόγιο Γερμανικών Όρων	409
Λατινοελληνικό Λεξιλόγιο	411

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την
οικονομική ενίσχυση του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου
και του Ministère français chargé de la culture -
Centre national du livre

Τίτλος πρωτοτύπου: *Éloge de la philosophie*
© Gallimard, 1953 και 1960

© Εκδόσεις ΕΚΚΡΕΜΕΣ - Χριστίνα Ζήση
Ιουλιανού 41-43, Αθήνα 104 33
Τηλ./Fax: 210 8220006
Βιβλιοπωλείο: Στοά του Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, Αθήνα
Τηλ.: 210 3213583
email: ekkremes@ekkrems.gr
www.ekkremes.gr

Απρίλιος 2005
ISBN 960-7651-00-0

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

«Η φιλοσοφία που έχει μπει σε βιβλία
έχει πάψει να επερωτά τους ανθρώπους».

Εγκώμιο της φιλοσοφίας

«Η φιλοσοφία είναι παντού, ακόμα και στα
“γεγονότα” – και δεν υπάρχει πουθενά
τομέας όπου να είναι προφυλαγμένη από τη
ζωή, που είναι μεταδοτική».

Παντού και πουθενά

Ο παρών τόμος αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο, το *Εγκώμιο της φιλοσοφίας*, περιέχει το εναρκτήριο μάθημα του Μερλώ-Ποντύ [Merleau-Ponty] (1908-1961) στην έδρα φιλοσοφίας του Κολεγίου της Γαλλίας, στις 15 Ιανουαρίου 1953, και κυκλοφόρησε σε αυτοτελή έκδοση την ίδια χρονιά. Το δεύτερο περιλαμβάνει εννέα δοκίμια που αποτελούν τον βασικό όγκο (II έως X) των φιλοσοφικών κειμένων των *Σημείων* [Signes, 1960], όπου συγκαταλέγονται δύο ακόμα φιλοσοφικά δοκίμια (I και XI) και επίσης δεκατέσσερα κείμενα (XII), γραμμένα στο πέρασμα μίας δεκαετίας (1948-1958), που σχολιάζουν ως επί το πλείστον την πολιτική επικαιρότητα. Το *Εγκώμιο της φιλοσοφίας και άλλα δοκίμια* πρωτοκυκλοφόρησε το 1964 και γνώρισε έκτοτε πολλαπλές επανεκδόσεις και ανατυπώσεις.

Η σύνθεση του τόμου αναδεικνύει, περισσότερο από κάθε άλλο έργο του Μερλώ-Ποντύ, το πλήθος των επιστημών που προσέγγισε και το εύρος της παράδοσης από την οποία άντλησε για να διαμορφώσει τη δική του φιλοσοφική πρόταση – μια ιδιαίτερα ανθρωποκεντρική δημιουργία η οποία, βασισμένη στην εγγελιανή και χουσερλιανή φαινομενολογία, περνά από τον υπαρξισμό και χρωματίζεται από τον μαρξισμό για να δώσει («νόημα») στο «χωρίς νόημα» και «σάρκα» στο πνεύμα, να φέρει στο προσκήνιο την αντίληψη ως κοιτίδα των λειτουργιών της συνείδησης και το σώμα ως φορέα του νοήματος και όχημα της ύπαρξής μας στον κόσμο, να βεβαιώσει ότι ο κόσμος «είναι ήδη εκεί», και εμείς δεν χρειά-

ζεται να τον φανταστούμε ή να τον κατασκευάσουμε, αλλά απλώς να τον περιγράψουμε.

Δεν είναι επομένως ο παρών τόμος μια γραμμική πραγμάτευση ενός κεντρικού θέματος. Είναι σαν τα κομμάτια ενός παζλ. Και η εικόνα που προκύπτει δεν είναι καν τελειωμένη. Διότι, για τον Μερλώ-Ποντύ, η φιλοσοφία «δεν είναι μια ορισμένη γνώση, είναι η εγρήγορση που δεν μας αφήνει να λησμονήσουμε την πηγή όλων των γνώσεων».

Μια σύντομη παρουσίαση των θεμάτων που πραγματεύεται εδώ ο Μερλώ-Ποντύ, με κάποια χαρακτηριστικά αποσπάσματα του λόγου του, θα προσφέρει ίσως μια πρώτη βάση για τη σύνθεση αυτής της ατελείωτης, ή μάλλον «ανοιχτής», εικόνας.

A. Εγκώμιο της φιλοσοφίας

Ο Μερλώ-Ποντύ αρχίζει το *Εγκώμιό* του αποτίνοντας φόρο τιμής στον προκάτοχό του στην ίδια έδρα, τον Λουί Λαβέλ (1833-1951). Διατρέχοντας εν συντομία τους βασικούς άξονες της σκέψης του, εστιάζει στις έννοιες της μέθεξης και της παρουσίας, με τις οποίες ο Λαβέλ προσπάθησε να προσδιορίσει μια «ως έναν βαθμό αμοιβαία σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και το ολικό είναι». Με βάση τη θέση ότι η σκέψη χωρίς γλώσσα δεν θα ήταν καθαρότερη σκέψη αλλά απλώς και μόνο πρόθεση σκέψης, ο Λαβέλ «μας πρόσφερε μια θεωρία της εκφραστικότητας».

Στη συνέχεια ο Μερλώ-Ποντύ, εμφορούμενος από την πρόθεση «να σχηματίσουμε ακριβή ιδέα» του μπερξονισμού, την εσωτερική κίνηση, του οποίου συνοψίζει ως «πέραςμα από μια φιλοσοφία της εντύπωσης σε μια φιλοσοφία της έκφρασης», του αφιερώνει πάνω από το ένα τρίτο του εναρ-

κτήριου μαθήματός του, ξαναπαίρνοντας μία προς μία τις θεμελιώδεις εννοήσεις του Μπερξόν, επίσης προκατόχου του στην ίδια έδρα, διατρέχοντας τα βιβλία του και καθιστώντας έτσι σαφή την καταγωγική συγγένεια που τον συνδέει μαζί του. Προκρίνει και αναλύει την τοποθέτηση του Εντουάρ Λε Ρουά (1870-1954), διαδόχου του Μπερξόν στην ίδια αυτή έδρα φιλοσοφίας του Κολεγίου της Γαλλίας, ο οποίος «απομάχρυνε τον μπερξονισμό από έναν μαζικό ρεαλισμό», αναφέρεται στην προσπάθεια του Ζαν Υπολίτ (1907-1968) να δείξει πώς ξεπερνιέται ο αρχικός θετικισμός όσον αφορά την ενόραση της διάρκειας, και καταλήγει ότι το καλύτερο στοιχείο του μπερξονισμού είναι, κατ' αυτόν, «η ανταλλαγή ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, στην ύλη και το πνεύμα, στη σιωπή και την ομιλία, στον κόσμο κι εμάς, η μεταμόρφωση του ενός στο άλλο, με μια αναλαμπή αλήθειας να διαφαίνεται». Ανταλλαγή βαρύνουσας σημασίας, διότι «η σχέση μας με το αληθινό διέρχεται από τους άλλους. Είτε πηγαίνουμε στο αληθινό μαζί τους είτε δεν είναι το αληθινό εκείνο στο οποίο πηγαίνουμε».

Η μέσω του Μπερξόν υπενθύμιση των «στενόχωρων» σχέσεων του φιλοσόφου με τους άλλους ή με τη ζωή, στενοχώρια η οποία, κατά τον Μερλώ-Ποντύ, παρότι ουσιώδης για τη φιλοσοφία, έχει λησμονηθεί κάπως, μας περνά σε μερικές από τις ωραιότερες σελίδες που έχουν γραφτεί για τον Σωκράτη. Για να ξεφύγουμε από τη δημοσιούπαλληλική νοστορπία του ακαδημαϊκού φιλοσόφου με τον συνακόλουθο περιορισμό της ελευθερίας του και να ξαναβρούμε ακέραια τη λειτουργία του φιλοσόφου, γράφει ή μάλλον εκφωνεί ο Μερλώ-Ποντύ μπροστά σε φοιτητές και διδάσκοντες, «πρέπει να θυμηθούμε τον Σωκράτη», που δεν έγραψε τίποτα και «διαμόρφωσε μια άλλη ιδέα για τη φιλοσοφία», εφόσον γι' αυτόν

η φιλοσοφία «δεν είναι σαν είδωλο που φρουρός του θα ήταν ο ίδιος και θα έπρεπε να το βάλει σε σίγυρο μέρος», αλλά «βρίσκεται στη ζωντανή σχέση του με την Αθήνα, στην απουσία παρουσίας του, στην άνευ σεβασμού υπακοή του». Η περίφημη σωκρατική ειρωνεία «είναι απόμακρη αλλά αληθινή σχέση με τον άλλο, εκφράζει το θεμελιώδες γεγονός ότι αναπόδραστα ο καθένας μας δεν είναι παρά μονάχα ο εαυτός του, ωστόσο αυτοαναγνωρίζεται στον άλλο, προσπαθεί να μας λυτρώσει και τον έναν και τον άλλο χάριν της ελευθερίας».

Φοβάται κανείς, συνεχίζει ο Μερλώ-Ποντύ, ότι η εποχή μας επίσης απορρίπτει τον φιλόσοφο, ότι, «για μία ακόμα φορά, η φιλοσοφία σήμερα είναι σκέτες νεφέλες», εφόσον έχουμε πάψει πια να ψάχνουμε και συνήθως («επανερχόμεστε» στη μία ή στην άλλη παράδοση, τοποθετούμενοι μαζί της ή εναντίον της. Κάτι που φαίνεται καθαρά στις σχέσεις της φιλοσοφίας με τη θρησκεία και την ιστορία.

Η φιλοσοφία όμως «μας ευαισθητοποιεί σε ό,τι προβληματικό έχουν καθ' εαυτές η ύπαρξη του κόσμου και η δική μας», επομένως δεν έχει να επιλέξει μεταξύ θείσμου και ανθρωποθείσμου, θείσμου και αντιθείσμου. Όταν ορίζουμε τη φιλοσοφία ως αθείσμό, τη βλέπουμε με τα μάτια του θεολόγου.

Η φιλοσοφία δεν αντιπαρατίθεται ούτε στην ιστορία, οι δυο τους «δεν αποτελούν διάζευγμα, αναπτύσσονται και φθίνουν μαζί». Αναλύοντας τις θέσεις του Χέγκελ, που απένεμε στη φιλοσοφία τη δύναμη να περιλαμβάνει εξαντλητικά τα πάντα, και του Μαρξ, για τον οποίο «η ιστορία είναι το περιβάλλον όπου διαμορφώνεται κάθε νόημα, και ιδίως το εννοιολογικό ή φιλοσοφικό νόημα σε ό,τι νόμιμο διαθέτει», ο Μερλώ-Ποντύ περνά σε πιο πρόσφατες έρευνες όπου αναβιώνει η ένωση φιλοσοφίας και ιστορίας, όπως στη θεωρία

του σημείου: ο Σωσύρ «θα μπορούσε κάλλιστα να έχει σκιαγραφήσει μια νέα φιλοσοφία της ιστορίας».

Το *Εγκώμιο* τελειώνει με την ταύτιση, κατά κάποιον τρόπο, του χώρου της ζωής με τον χώρο της φιλοσοφίας: «το φιλοσοφικό απόλυτο δεν εδρεύει πουθενά, άρα δεν είναι ποτέ αλλού, θα πρέπει να το υπερασπίζεσαι σε κάθε συμβάν». Και επίσης με την υποχρέωση του φιλοσόφου να παίρνει θέση: «ο φιλόσοφος είναι ο άνθρωπος που σηκώνεται και μιλάει», η γλώσσα του φιλοσόφου είναι «ακριβώς το αντίθετο της γλώσσας που χρησιμοποιεί η παντός είδους εξουσία».

Το *Εγκώμιο της φιλοσοφίας* καλεί σε πνευματική εγρήγορση. Κι αυτό σε μια εποχή όπου η σκέψη μας είναι «σε απόσυρση ή σε αναδίπλωση», όπου «ο καθένας ξεπληρώνει τα νιάτα του», όπου οι ιδέες «εκπίπτουν στο επίπεδο των δικαιολογιών και των προφάσεων, είναι άγια λείψανα, ζητήματα τιμής», και όπου «ό,τι αποκαλούμε με στόμφο διακίνηση ιδεών περιστέλλεται σ' ένα σύνολο όπου αθροίζονται η νοσταλγία και η μνησικαχία μας, η δειλία και οι φοβίες μας».

Η ανταπόκριση της εφημερίδας *Le Monde* στις 16 Ιανουαρίου 1953, με τίτλο «Εναρκτήριο μάθημα του κ. Μερλώ-Ποντύ», δίνει μια ιδέα για το πώς πρωτακούστηκαν αυτά τα λόγια του Μερλώ-Ποντύ:

«Όπως το παιδί ανάμεσα στους σοφούς του ναού, ο κ. Μερλώ-Ποντύ θάμπωσε τους ομοτίμους του χθες, Πέμπτη 15 Ιανουαρίου, στο Κολέγιο της Γαλλίας. Με τους δασκάλους της Σορβόνης είχαν ενωθεί, για να ακούσουν το εναρκτήριο μάθημα του νεαρού φιλοσόφου, το Σαιν-Ζερμαίν-ντε-Πρε, η δεξιά όχθη και η αριστερή όχθη, όλο το κοινό που συρρέει στις μεγάλες προειμέρες. Εδώ ο κ. Ζαν-Πωλ Σαρτρ, μ' ένα στοχαστικό

δάχτυλο βυθισμένο στο μάγουλο, εκεί ο κ. Ραιμόν Κενώ, και παντού αυτοί οι νέοι που το “εγώ” τους είναι τόσο ανήσυχο ώστε τους κάνει να ξεχνούν τη χρήση της χτένας και του σαπουνιού.

»Δεν καταλάβαιναν όλοι, αλλά όλοι ήταν εντυπωσιασμένοι. Ακόμα και εκείνοι που τους διέφευγε το βάθος της σκέψης του κ. Μερλώ-Ποντύ –και ήταν πολλοί– δεν μπορούσαν να μείνουν ασυγκίνητοι μπροστά στη σαφήνεια του σχεδίου του, την ακρίβεια του λεξιλογίου του, τη μουσική των φράσεών του. Αλλά η ώρα περνούσε και το κοινό περίμενε από τον ομιλητή να ορίσει τη φιλοσοφία του. Οι νεαρότεροι περίμεναν τρανταχτές τοποθετήσεις. Μάταια. Ο φιλόσοφος αρνήθηκε να δικαιώσει τόσο τους θεολόγους, τους οποίους κατηγορεί ότι βλέπουν στον αθεϊσμό του αντιθεϊσμό και πρόκληση στον Θεό –κάτι που θα ήταν “αντεστραμμένη θεολογία”–, όσο και τον μαρξισμό, για τον οποίο η φιλοσοφία είναι απλώς “άλγεβρα της ιστορίας”.

»Η πρόταση πίστης που προτείνει είναι η πρόταση του Σωκράτη, που επέβαλε στους δικαστές του την ύψιστη προσβολή, να τους κάνει να αμφιβάλουν για τον εαυτό τους. Για τον κ. Μερλώ-Ποντύ, ο φιλόσοφος είναι το αντίθετο “του σοβαρού ανθρώπου και του ανθρώπου της δούλης”. Ο φιλόσοφος δεν είναι εντελώς ένας άνθρωπος πραγματικός, βλέπει αντιφάσεις, καταγγέλλει πλάνες. Αυτή η πνευματική αποδέσμευση τον καθιστά “ανάπηρο”. “Δεν είναι να και τόσο επαρξιστής”, συμπέρανε μια ακροάτρια καταχειροκροτώντας. Οι καθηγητές του Κολεγίου της Γαλλίας σπάνια έχουν το κοινό που τους αξίζει!»

B. Φιλοσοφικά δοκίμια

Στο πρώτο δοκίμιο ο Μερλώ-Ποντύ προσεγγίζει τη φαινομενολογία μέσω της γλώσσας, αποκρυπτογραφώντας τα «πρωτότυπα και αινιγματικά» λόγια του Χούσερλ για το

ζήτημα αυτό και εντοπίζοντας τη διαφοροποίηση της τοποθέτησής του στην πάροδο των ετών. Αφού αναλύει το γλωσσικό φαινόμενο, υποβάλλοντας σε κριτική τη σωσυριανή διάκριση μεταξύ συγχρονίας και διαχρονίας καθώς και τη διάκριση του Πος μεταξύ αντικειμενικής και υποκειμενικής σκοπιάς, στη συνέχεια περνά στην καθαρά φαινομενολογική προσέγγιση, εντάσσοντας τη δράση της γλώσσας στο πλαίσιο της σωματικής αποβλεπτικότητας, αναπτύσσοντας το νόημα της εξερεύνησης του «βιωμένου κόσμου» από τον Χούσερλ και καταλήγοντας στη διαφώτιση της περίφημης πρότασής του: «Η υπερβατολογική υποκειμενικότητα είναι διυποκειμενικότητα».

Οι παραδοσιακά συγκρουσιακές σχέσεις κοινωνιολογίας και φιλοσοφίας απασχολούν τον Μερλώ-Ποντύ στο δεύτερο δοκίμιο. Παρουσιάζοντας τις σχετικές θέσεις του Χούσερλ, για τον οποίο φιλοσοφία και επιστήμη είναι αλληλένδετες ως μορφές γνώσης, στηλιτεύει τόσο τον μύθο που αναγορεύει τη φιλοσοφία σε τόπο αυτοϊκανοποίησης ενός απολύτως αδέσμευτου πνεύματος, όσο και τον «ανταγωνιστικό και σύνενοχο» μύθο περί μιας επιστημονικής γνώσης που μετατρέπει το σύμπαν των γεγονότων σε άυταρκες και αυτοτροφοδοτούμενο σύστημα. Διότι ο κοινωνιολόγος, με το βήμα που κάνει από την καταγραφή των γεγονότων στην κατανόηση και την ερμηνεία τους, περνά στη φιλοσοφία.

Η εθνολογία και η σχετικά νεοσύστατη την εποχή εκείνη κοινωνική ανθρωπολογία, η καινοτόμος και μάλλον διαισθητική προσέγγιση του Μαρσέλ Μως και η δομιστική προσέγγιση του Κλωντ Λεβί-Στρως, που αντικαθιστά παντού τις αντινομίες με σχέσεις συμπληρωματικότητας, συνιστούν το θέμα του τρίτου δοκίμιου. Ο Μερλώ-Ποντύ, στη μνήμη του οποίου ο Λεβί-Στρως έχει αφιερώσει την Άγρια σκέψη του,

δεν βλέπει την εθνολογία περιχαρακωμένη στη μελέτη των λεγόμενων πρωτόγονων κοινωνιών. Εξίσου έγκυρα μπορούμε να την ασκήσουμε και προς τη δική μας κοινωνία, αρκεί να πάρουμε τις αποστάσεις μας· διότι η εθνολογία είναι «ένας τρόπος σκέψης, ο τρόπος που επιβάλλεται όταν το αντικείμενο είναι “άλλο”, και απαιτεί να μεταμορφωθούμε εμείς οι ίδιοι». Να διευρύνουμε δηλαδή το λογικό μας, προκειμένου να μπορέσουμε να κατανοήσουμε «ό,τι σ’ εμάς και στους άλλους προηγείται του λόγου και τον ξεπερνά».

Επισκόπηση της φιλοσοφίας συνιστά το εκτενές τέταρτο δοκίμιο, που γράφτηκε ως εισαγωγή σ’ έναν συλλογικό τόμο για τους διάσημους φιλοσόφους. Η «φιλοσοφία είναι παντού» και «κάθε φιλοσοφία είναι αναγκαία στις άλλες»: αυτοί είναι οι δύο άξονες στους οποίους κινείται η έκθεση του Μερλώ-Ποντύ. Ανιχνεύοντας πρώτα τα διαφορετικά πρότάγματα της φιλοσοφίας της Ανατολής σε σχέση με τη φιλοσοφία της Δύσης, ασκεί κριτική στις δυτικοκεντρικές απόψεις του Χέγκελ και αναλύει τη θέση του Χούσερλ με την εντέλει ερωτηματική τροπή της πρότασής του («η φιλοσοφία ως αυστηρή επιστήμη»). Περνώντας έπειτα στον χριστιανισμό και στο ερώτημα κατά πόσον υπάρχει «χριστιανική φιλοσοφία», κατά πόσον δηλαδή τα ανίδωτα πράγματα της πίστης και οι προφάνειες του λόγου συνιστούν δύο διακριτές σφαίρες, εστιάζει ιδιαίτερα στον Μαλμπράνς, για να εντοπίσει τελικά την ουσία του προβλήματος σε κάτι άλλο: στη σχέση που διατηρεί «ο θεσπισμένος χριστιανισμός, ψυχογοντικός ορίζοντας ή μήτρα παιδείας, με τον χριστιανισμό που βιώνεται και ασκείται πραγματικά στους κόλπους μιας θετικής πίστης». Έρχεται ύστερα ο «μικρός» ορθολογισμός του 1900 με τους μύθους του και τις συνεχώς ανανεούμενες προσπάθειές του να υποτάξει το γεγονός στην αιτία του –

απολίθωμα του «μεγάλου» ορθολογισμού του 17ου αιώνα, όταν («η γνώση της φύσης και η μεταφυσική πίστεψαν πως βρήκαν κοινά θεμέλια»), όταν («η συνοχή του παντός») έπαιρνε μεν διαφορετικό νόημα σε κάθε καρτεσιανό αλλά ήταν δεδομένη, όταν το εσωτερικό και το εξωτερικό βρίσκονταν σε «εκπληκτική εναρμόνιση», διανοητική διάθεση που χάθηκε διά παντός με τις προόδους μας («σε επίπεδο συνείδησης και εμπειρίας»). Στη συνέχεια ο Μερλώ-Ποντύ εξετάζει την υποκειμενικότητα, όπως εκφράστηκε σε φιλοσόφους που καλύπτουν τρεις αιώνες, από τον Μονταίν, τον Πασκάλ και τον Ντεκάρτ έως τον Ρουσό, τον Καντ ή τον Κίρχεγκωρ. Ανιχνεύοντας στοιχεία μιας φιλοσοφίας του υποκειμένου ακόμα και στην ελληνική αρχαιότητα, ο Μερλώ-Ποντύ μιλάει για «ανακάλυψη» της υποκειμενικότητας, εφόσον, ακόμα και αν τη θεωρήσουμε («κατασκευή»), από τη στιγμή που εισάγεται στη φιλοσοφία αποκτά τη στερεότητα γεγονότος, που δεν μπορεί πια να αγνοηθεί. Τέλος, η ύπαρξη και η διαλεκτική επιλέγονται από τον Μερλώ-Ποντύ ως τα ουσιώδη φιλοσοφικά θέματα του αιώνα του (το κείμενο γράφτηκε το 1956). Όσο δε για το μέλλον της φιλοσοφίας, δύο πράγματα θεωρεί βέβαια: «ότι δεν θα ξαναβρεί ποτέ την πεποίθηση πως κρατά, μαζί με τις έννοιές της, τα κλειδιά της φύσης ή της ιστορίας, και ότι δεν θα παραιτηθεί από τον ριζοσπαστισμό της, από εκείνη την αναζήτηση των προπαραδοχών και των θεμελίων που έχει δημιουργήσει τις μεγάλες φιλοσοφίες».

Η μορφή του Χούσερλ κυριαρχεί στο πέμπτο δοκίμιο, όπου ο Μερλώ-Ποντύ, με βλέμμα απαλλαγμένο από προσωπικούς απολογισμούς, εφόσον δεν γνώρισε τον φιλόσοφο και δεν έζησε από κοντά τη διδασκαλία του, εκθέτει σκέψεις που γεννώνται σ’ ένα πεδίο οροθετημένο από το ίδιο το έργο του Χούσερλ. Οι αναπτύξεις του, καθώς ξεκινούν από ένα ιδιαί-

τερα προχωρημένο σημείο και στηρίζονται σε πολυάριθμα παραθέματα από κείμενα του Χούσερλ, απαιτούν –περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο δοκίμιο του τόμου– προηγούμενη εξοικείωση με τα φαινομενολογικά θέματα: την αναγωγή, τη συγκρότηση, τον αναστοχασμό, τη φυσική στάση, την πρωταρχική παρουσία, τον σολιψισμό και τη διυποκειμενικότητα. «Ο Χούσερλ», καταλήγει ο Μερλώ-Ποντύ, «αφυπνίζει έναν άγριο κόσμο και ένα άγριο πνεύμα», επαναανακαλύπτοντας «το ακατέργαστο πνεύμα που δεν έχει εξημερωθεί από κανέναν πολιτισμό, και από το οποίο ζητείται να δημιουργήσει εκ νέου τον πολιτισμό».

Με μια απότιση φόρου τιμής στον Μπερζόν αρχίζει το έργο δοκίμιο. Για να έχεις την αλήθεια, λέει ο Μερλώ-Ποντύ, πρέπει να αναλάβεις ρίσκα· ο φιλόσοφος «δεν γυρεύει συντομότερες διαδρομές, κάνει όλο τον δρόμο». Ότι ακριβώς έπραξε ο Μπερζόν με την τόλμη του και το πνεύμα ανακάλυψης που έδινε διαρκή ώθηση στις φιλοσοφικές αναζητήσεις του, σε αντίθεση με τον κατεστημένο, ακίνδυνο και εφησυχασμένο μπερζονισμό των επιγόνων. Ο Μερλώ-Ποντύ παρακολουθεί τον βηματισμό του Μπερζόν διαμέσου των έργων του, πώς περιγράφει με μοναδικό τρόπο «το ακατέργαστο είναι τού αντιληπτού κόσμου», πώς η διάρκεια, ο χρόνος, καταλήγουν να συνιστούν το είναι, πώς η μπερζονική ενόραση επανεξετάζει τα πάντα υπό το πρίσμα της διάρκειας, πώς δομείται βαθμιαία η ιδιαίτερη θρησκευτική φιλοσοφία του, όπου ο Θεός καθίσταται μια άλλη φύση, μια Υπερφύση. Δεν είναι μόνο τα φιλοσοφικά επιτεύγματα του Μπερζόν που προκαλούν τη βαθιά εκτίμηση του Μερλώ-Ποντύ, είναι ο ίδιος ο άνθρωπος, με την ανυποχώρητη στάση του μπροστά στο διακύβευμα της εποχής του.

Το ακραίο όριο του κλασικού πνεύματος αντιπροσωπεύει

ο Αϊνστάιν του έβδομου δοκιμίου – ο μέγας επιστήμονας, ο δημιουργός φυσικός, που χρησιμοποιεί το χιούμορ για να εκφράσει «απαρακινδυνευμένες βεβαιότητες», έχοντας επίγνωση του παράδοξου γεγονότος ότι «μια ελεύθερη επινόηση» του δίνει πρόσβαση «σε μια πραγματικότητα». Ακριβώς αυτός ο Αϊνστάιν, οι επινοήσεις του οποίου, ξεκομμένες από την πραγματικότητα, «πυροδοτούν μπόλικο παραλογισμό» (σε Ανατολή και Δύση, όπως λέγαμε παλιά), μέχρι του σημείου να αντιμετωπίζεται κάπως σαν θαυματοργός, σαν την Πυθία που κατέχει γνώσεις μυστήριες. Η χρήση του λόγου, την οποία ο Μερλώ-Ποντύ βλέπει να εξεικονίζεται στο πρόσωπο του Αϊνστάιν, επισυμβαίνει επειδή ο δρόμος για να προστατεύσουμε τις αξίες του λόγου δεν είναι να αναγνωρίσουμε στην επιστήμη μια μεταφυσική ή απόλυτη αλήθεια, αλλά να στραφούμε και πάλι σε μια φιλοσοφική κατεύθυνση.

Ο αγώνας του Μονταίν για αυτογνωσία διατρέχει το όγδοο δοκίμιο. Πολύ πριν από κάθε ψυχανάλυση και ψυχολογισμό, ο Μονταίν των *Δοκιμίων* αναπτύσσει διάλογο με «αυτό τον αμφίλογο εαυτό που προσφέρεται στα πάντα», υποβάλλει σε δοκιμασία και εξερευνά το «αδιαφανές ον» που συνιστά ο ίδιος, αναγορεύοντας την αυτοσυνείδηση σε «μέτρο όλων των διδασκαλιών»: διότι οι ιδέες κινδυνεύουν να είναι κούφιας και ψεύτικες, αν διαχωριστούν από το τι κάνουμε, αν δεν δοκιμαστούν στη ζωή, που τροποποιεί το νόημά τους. Ο σκεπτικισμός του Μονταίν, περνώντας από τη θέση ότι «κάθε αλήθεια αντιφάσκει», φαίνεται να αναγνωρίζει στο τέλος πως «η αντίφαση είναι αλήθεια». Παρότι έκλινε προς μια ζωή ατομική, εισήλθε στον δημόσιο βίο, έζησε «σύμφωνα με τους άλλους», δημιουργήθηκε μάλιστα κάτω από το βλέμμα του Φίλου, του Λα Μπρεσί. Και αν πήρε

για οδηγό του την αμφιβολία, ήταν για να ξαναβρεί «τη χάρη των πρώτων βεβαιοτήτων».

Ως συνηγορία υπέρ του Μακιαβέλι θα μπορούσε να διαβαστεί το ένατο και τελευταίο δοκίμιο. Ενός Μακιαβέλι καθόλου «μακιαβελικού», εφόσον δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να διαπιستώνει τα πασιφανή: ότι «είναι θεμελιώδης προϋπόθεση της πολιτικής να εκτυλίσσεται στον χώρο του φαίνεσθαι»· ότι «οι ιδιότητες του ηγέτη, ακόμα κι αν είναι αληθινές, είναι πάντα λεία του θρόνου»· ότι «η ιστορία είναι πάλη»· ότι η πολιτική είναι «σχέση με ανθρώπους μάλλον παρά με αρχές»· ότι «η εξουσία ανήκει στην τάξη του σιωπηρού»· ότι «κάθε εξουσία τείνει να αυτονομηθεί». Και παρότι δεν αναζήτησε τους όρους μιας δίκαιης εξουσίας και μετέτρεψε το ενδεχόμενο σε αναπόφευκτη μοίρα, θεωρώντας ότι «οι άνθρωποι δεν αλλάζουν και τα καθεστώτα διαδέχονται το ένα το άλλο κυκλικά», κάτι που καθιστά αναγκαία την κριτική του, έθεσε, κατά τον Μερλώ-Ποντύ, το πρόβλημα ενός πραγματικού ανθρωπισμού, που το ξαναπήρε αργότερα ο Μαρξ. Διότι δεν αρκεί να έχουμε αξίες· πρέπει να επιλέξουμε «οιοι έχουν αποστολή να τις φέρουν στην ιστορική πάλη».

Μέσα από τη γοητευτική περιδιάβαση του Μερλώ-Ποντύ από τον έναν φιλόσοφο στον άλλο, προβάλλει έκδηλα το υπόβαθρο των αναπτύξεών του. Πρόκειται για την πεποίθηση ότι οποιοδήποτε σύστημα, οποιαδήποτε κατασκευή, δεν εκφράζει τίποτε άλλο από μια σχέση με το είναι, με τους άλλους, με τον κόσμο. Γι' αυτό και η φιλοσοφία αισθάνεται σαν στο σπίτι της παντού όπου λαμβάνει χώρα αυτή η σχέση, δηλαδή παντού, τόσο στη μαρτυρία ενός αδαούς που αγάπησε και έζησε όπως μπόρεσε, στα «κόλπα» που μηχανεύεται η επιστήμη, χωρίς θεωρησιακή αιδώ, προκειμένου να μετα-

στρέψει τα προβλήματα, στους «βάρβαρους» πολιτισμούς, στις περιοχές της ζωής μας που δεν είχαν άλλοτε επίσημη ύπαρξη, όσο και στη λογοτεχνία, στην περίτεχνη ζωή ή στις συζητήσεις για την υπόσταση και το κατηγορημα.

Η ζωντάνια και η πραότητα του φιλοσοφικού βλέμματος του Μερλώ-Ποντύ, που είναι σταθερά στραμμένο προς τον άνθρωπο, μας οδηγούν να αναγνωρίσουμε στο πρόσωπό του τον φιλόσοφο, όπως τον όριζε ο ίδιος: «τον φιλόσοφο τον κάνει ακριβώς η κίνηση που επανάγει ακατάπαυστα από τη γνώση στην άγνοια, από την άγνοια στη γνώση, και ενός είδους ηρεμία στους κόλπους αυτής της κίνησης».

II. Ο ΜΕΡΛΩ-ΠΟΝΤΥ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Πτυχές του έργου του Μερλώ-Ποντύ έχουν γίνει ήδη γνωστές στο ελληνικό κοινό. Τη μετάφραση κειμένων του εγκαινιάζει ο πρόλογος του έργου με το οποίο επιβλήθηκε, της *Φαινομενολογίας της αντίληψης* [*Phénoménologie de la perception*, 1945], που με τον τίτλο *Προοίμιο στη Φαινομενολογία της αντίληψης* εκδόθηκε ήδη το 1977 (μτφρ. Φώτη Καλλία, Έρασμος, επανέκδοση 1991, σήμερα εξαντλημένο) και όπου προτάσσεται το κείμενο του Μωρίς Μπλανσό «Ο φιλοσοφικός λόγος» (μτφρ. Μαρίας Μυλωνά).

Ακολούθησαν τα φιλοσοφικά-μαρξιστικά δοκίμια *Οι περιπέτειες της διαλεκτικής* [*Les aventures de la dialectique*, 1955] και *Ανθρωπισμός και τρομοκρατία* [*Humanisme et terreur*, 1947] (μτφρ. Μπάμπη Λυκούδη, Ύψιλον, 1984 και Εξάντας, 1988, αντίστοιχα) «Μεταφυσική και άνθρωπος», από τη συλλογή δοκιμίων *Sens et non-sens* [*Νόημα και χωρίς νόημα*, 1948], στον τόμο *Μεταφυσική*, σε επιμέλεια Κωνσταντίνου Βουδούρη (μτφρ. Ευγενίας Νικολαΐδου, Αθηναί-

κός Κύκλος Φιλοσοφίας, 1989, σ. 309-327): «Το μάτι και το πνεύμα» [«L'oeil et l'esprit», 1964] και «Η αμφιβολία του Σεζάν» (επίσης από το *Νόημα και χωρίς νόημα*, μτφρ. Αλέκας Μουρίκη, Νεφέλη, 1991): το ημιτελές *Η πρόζα του κόσμου* [*La prose du monde*, 1969] (μτφρ. Φ. Καλλία και Μαρίας Καλλία, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1992), το οποίο αποκατέστησε ο Κλωντ Λεφόρ, που γράφει και τον πρόλογο.

Πέρα από τη Φαινομενολογία της αντίληψης, από τα βασικά έργα του Μερλώ-Ποντού ανέχδοτα παραμένουν στα ελληνικά η *Δομή της συμπεριφοράς* [*La structure du comportement*, 1942], το ημιτελές *Το ορατό και το αόρατο* [*Le visible et l'invisible*, 1964], που επίσης αποκατέστησε ο Λεφόρ, καθώς και τα υπόλοιπα δοκίμια και άρθρα από το *Νόημα και χωρίς νόημα* και τα *Σημεία*.*

III. Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ

Η παρούσα μετάφραση έγινε από τις αρχικές εκδόσεις των κειμένων, του 1953 για το *Εγκώμιο* και του 1960 για τα *Φιλοσοφικά δοκίμια*. Και τούτο γιατί η τρέχουσα γαλλική έκδοση (*Éloge de la philosophie et autres essais*, Gallimard, σειρά folio/essais, αρ. 118, 2000 και 1989) παρουσιάζει λάθη και παραλείψεις, όπως: *écart* αντί *état* (σ. 126), *vu* αντί *voit* (σ. 206), *profondeurs* αντί *professeurs* (σ. 238), παράλειψη των προσδιορισμών *philosophique ou économique* στο *équipement* (σ. 165), παράλειψη του *et l'homme* μετά το *monde* (σ. 209), παράλειψη μιας φράσης στην προτελευταία σειρά της σελί-

* «Επί του πιεστηρίου», όπως θα λέγαμε άλλοτε: επίκειται η έκδοση των *Σημείων* από τις εκδόσεις Εστία, σε μετάφραση Γ. Φαράκλα και με εισαγωγή της Α. Μουρίκη.

δας 231, κλπ. Ας σημειωθεί ότι η προηγούμενη έκδοση του ίδιου τόμου (σειρά idées/gallimard, αρ. 75, 1975) επίσης δεν είναι απαλλαγμένη από λάθη, παρότι συγκριτικά ελάχιστα, όπως, π.χ., τα δύο πρώτα που προαναφέρθηκαν (σ. 149 και 250, αντίστοιχα) και άλλα, σχετικά δευτερεύοντα.

Οι αναφορές του Μερλώ-Ποντού στη χουσερλιανή φαινομενολογία είναι διάσπαρτες από λέξεις και φράσεις γερμανικές, ενώ πολλά χωρία από τον Χούσερλ παρατίθενται αυτούσια σε σημείωση. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η μετάφραση στα ελληνικά παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου, είτε στο Λεξιλόγιο Γερμανικών Όρων, όταν πρόκειται για μεμονωμένους όρους, είτε στην Απόδοση Γερμανόγλωσσων παραθεμάτων, όταν πρόκειται για αποσπάσματα ή ολόκληρες προτάσεις. Η λύση αυτή επελέγη αφενός για να μην υπερφορτωθεί το ελληνικό κείμενο με σημειώσεις και αγκύλες, αφετέρου για να ακολουθηθεί κατά κάποιον τρόπο το πνεύμα του συγγραφέα, που κάποτε μεταφράζει ο ίδιος στα γαλλικά και κάποτε όχι. Στις περιπτώσεις όπου η μετάφραση του Μερλώ-Ποντού συνοδεύεται από το γερμανικό κείμενο, η λέξη ή η φράση δεν επαναλήφθηκε στο τέλος, εκτός αν υπήρχαν διαφορές.

Το Γαλλοελληνικό Λεξιλόγιο περιλαμβάνει όρους μη αυτονόητης μετάφρασης στα ελληνικά, ενώ σ' ένα μικρό Λατινοελληνικό Λεξιλόγιο ερμηνεύονται οι λατινικοί όροι του κειμένου, ούτως ώστε οι μόνες μεταφραστικές υποσελίδες σημειώσεις να αφορούν κάποια πραγματολογικά στοιχεία και βιβλιογραφικές αναφορές.

Στο Μεταφραστικό Σημείωμα εξηγούνται ορισμένες επιλογές στην απόδοση των όρων και παρατίθενται τα βιβλία και οι εργασίες που βοήθησαν με οποιονδήποτε τρόπο στη μετάφραση του παρόντος τόμου.

Μεγάλες ευχαριστίες οφείλω στον Γιώργο Ξηροπαΐδη, η συμβολή του οποίου ήταν καθοριστική για την απόδοση των γερμανικών παραθεμάτων και λέξεων, καθώς και για τη διευκρίνιση πολυάριθμων όρων και φράσεων του κειμένου. Επίσης στον Άρη Στυλιανού, που μου επισήμανε τα αποσπάσματα του Μακιαβέλι από τις *Διατριβές για τον Τίτο Λίβιο* και του Τόμας Μουρ από την *Ουτοπία*, καθώς και στην Εύα Καλπουρτζή, που μου έδωσε την ελληνική εκδοχή κάποιων ανθρωπολογικών όρων. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον Γάκη Πούλο, που είχε την πολύωρη υπομονή να λύσει πάμπολλες νοηματικές και μεταφραστικές δυσκολίες που αντιμετώπισα και με τροφοδότησε με την ανταπόκριση της *Le Monde*.

Τέλος, ευχαριστώ από καρδιάς τον Κώστα Καβουλάκο, στον οποίο ουσιαστικά οφείλω την ιδέα για τη σύνταξη του παρόντος προλογικού σημειώματος.

Αύγουστος 2004

Στη μητέρα μου

Η φιλοσοφία που έχει μπει σε βιβλία έχει πάψει να επερωτά τους ανθρώπους. Ό,τι ασυνήθιστο και σχεδόν αβάσταχτο διαθέτει έχει κρυφτεί στην ευπρεπή ζωή των μεγάλων συστημάτων. Για να ξαναβρούμε ακέραιη τη λειτουργία του φιλοσόφου, πρέπει να θυμηθούμε ότι ακόμα και οι φιλόσοφοι-συγγραφείς που διαβάζουμε και που είμαστε δεν έπαψαν ποτέ να αναγνωρίζουν ως ταγό τους έναν άνθρωπο που δεν έγραφε, δεν δίδασκε, τουλάχιστον σε κρατικές έδρες, απευθυνόταν σε όποιους συναντούσε στον δρόμο και αντιμετώπιζε δυσκολίες με την κοινή γνώμη και τις αρχές, πρέπει να θυμηθούμε τον Σωκράτη.

ISBN 960-7651-30-8

9 789607 651303